

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ

УДК 338.43.01 (477)

О. О. Єранкін, д-р екон. наук., проф.
кафедри економіки агропромислових формувань,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

АГРОБІЗНЕС ЯК ОДИН ІЗ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ФАКТОРІВ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано перспективи розвитку агробізнесу в Україні в умовах глобальних світових проблем. Здійснено спробу аргументувати нову роль агробізнесу для зростання конкурентоспроможності України в глобальному вимірі як потужного регіонального постачальника продовольства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: агробізнес, глобалізація, конкурентоспроможність, АПК України, світова продовольча криза, агфляція, агропромислові формування.

АННОТАЦИЯ. В статье проанализированы перспективы развития агробизнеса в Украине в условиях глобальных мировых проблем. Осуществлена попытка аргументировать новую роль агробизнеса для возрастания конкурентоспособности Украины в глобальном измерении как мощного регионального поставщика продовольствия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: агробизнес, глобализация, конкурентоспособность, АПК Украины, мировой продовольственный кризис, агфляция, агропромышленные формирования.

ANNOTATION. The prospects for the development of agribusiness in Ukraine in conditions of global world problems are analyzed in the article. The attempt to argue the new role of agribusiness for increasing competitiveness of Ukraine in global measuring as a major regional supplier of food is realized.

KEYWORDS: agribusiness, globalization, competitiveness, AIC of Ukraine, the world food crisis, ahflation, agro-industrial units.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації поглиблюють взаємозалежність економік різних країн як наслідок зростання транснаціональних переміщень товарів, послуг і капіталу, а також інтенсивного обміну інформацією і технологіями. Це сприяло невідворотному вибору Україною курсу на інтеграцію в міжнародний та загальноєвропейський економічний простір. Глобаль-

на світова фінансова криза 2008 року докорінно змінила світоглядні установи на перспективи розвитку економічних процесів на планеті. Безумовно, це означає посилення уваги до впливу глобальних тенденцій на умови розвитку бізнесу в Україні, в тому числі і аграрного, оскільки економіка України, яка активно здійснює експортно-імпортні операції, природно залежить від кон'юнктури світових ринків.

Тенденції, які відбуваються на світових аграрних ринків, внесли докорінні зміни у звичайні оцінки щодо перспектив аграрного бізнесу як у світі в цілому, так і в Україні, зокрема. Стрімке зростання цін на більшість сільськогосподарських товарів сприяло активізації уваги світової спільноти до проблем і перспектив розвитку аграрного сектору. В цьому аспекті АПК України із галузі, яка потребує постійної державної допомоги, перетворюється в одного із головних донорів та локомотивів економіки країни, свідченням чого є активне інвестування глобального капіталу в активи українських агропромислових формувань.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Ми можемо спостерігати гарячі дискусії щодо даної проблематики, до якої залучилися як провідні вчені, так і фахівці та експерти міжнародних організацій, а також відомі політики, серед яких ми можемо виокремити таких, як Абассіан А., Андерсен Т., Барон П., Барранкос Р., Бейдж Л., Бетлій М., Блументаль Г., Бокий І. С., Браун Л., Бураковський І., Власов В., Гілл М., Гладій М. В., Губенко В. І., Діуф Ж., Зеєхофер Х., Зеллік Р., Зіглер Ж., Калитник Г. М., Кириленко І. Г., Клайн У., Кузьмінський Є. В., Кухар В. І., Лазієр Е., Ламі П., Лисецький А., Лодж Р., Мельничук М. В., Мендельсон П., Меркель А., Мудрак Р., Мун П. Г., Мюллер О., Проді Р., Пул Ф., Реттберг У., Родрігес Р., Роман Н., Сілва Л. І., Сакс Д., Сорос Д., Ткаченко О. М., Томпсон Б., Фукуда Я., Холмс Д., Худяков М., Шаріпов Ш., Ширан Д., Шубравська О., Шуттер О., Якуба А. та ін. Проте на даний момент можна констатувати, що існують часто кардинально протилежні думки щодо причин глобальних тенденцій в АПК та їх перспектив, що вимагає спрямування зусиль економічної наукової спільноти на об'єктивне пояснення таких явищ та розробку найімовірніших сценаріїв подальшого розвитку подій, без чого неможливо досягти глобальної конкурентоспроможності АПК України.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є комплексний аналіз складових зростання ролі агробізнесу як визначального фактору глобальної конкурентоспроможності України в контексті глобальної світової кризи, а також здійснення пропози-

цій для суб'єктів агробізнесу з метою формування їх стратегій розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зростання світових цін на продовольство стало однією із головних проблем на планеті, починаючи із середини першого десятиріччя ХХІ сторіччя. Так, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун зазначає, що зростання цін на продовольство може відкинути назад всі зусилля світової спільноти по боротьбі із бідністю. Він підкреслює, що продовольча криза є однією з трьох головних проблем, з якими сьогодні довелось зіштовхнутися людству: кризою зміни клімату та кризою в досягненні мети стійкого розвитку тисячоліття [3]. Колишній прем'єр-міністр Італії Романо Проді зазначав, що продовольча криза є більш «масштабнішою драмою», ніж енергетична та фінансова кризи з більш руйнівними наслідками для людства. У доповіді «Global Risks — 2008», яку опублікували організатори традиційного Всесвітнього економічного форуму у Давосі (Швейцарія), ризик зростання цін на продовольство стоїть на другому місці після фінансової кризи, а дефіцит продовольства може стати ризиком всього 21 століття [6]. Генеральний директор Всесвітньої продовольчої і сільськогосподарської організації ООН Жак Діуф вважає, що рішення проблем сільського господарства слід зробити пріоритетом міжнародного розвитку [13].

Проблема набула такого глобального та концентрованого характеру, що породила навіть новий термін — *«агфляція»*¹, що означає процес подорожчання і технічних культур сільськогосподарського походження у порівнянні із загальним спільним зростанням цін або із зростанням цін у несільськогосподарській сфері. На практиці це виражається у швидкому збільшенні цін на продовольство на тлі скорочення його запасів і при відносно низькому загальному рівні інфляції і незначному зростанні заробітної плати. Особливо вражає те, що, не дивлячись на колосальний технологічний прорив людства у інформаційну епоху, на порядок денний у ХХІ сторіччі в світі знову вийшла проблема *голоду*. При цьому, за словами Жака Діуфа, «витративши на рішення даної проблеми всього 2 % коштів, що виділяються в світі на військові потреби, ми могли б забезпечити таке основоположне право людини, як право на харчування» [13]. Представник Всесвітньої

¹ За деякими джерелами, термін був вперше офіційно застосований співробітниками транснаціональної інвестиційної компанії «Goldman Sachs» у звітах для позначення різкого зростання цін на аграрну продукцію

[<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D0%B8%D1%8F>].

продовольчої програми ООН (WFP) Робін Лодж відзначив, що існуюча в світі проблема — це не одномоментний ажіотажний зліт цін, і людству слід готуватися до глобального голоду принципово нового типу — «голоду процвітання» [11]. За даними представника ВБ Л. Брауна, збільшення цін на продовольство на 1 % призводить до зниження споживання калорій серед бідних верств населення на 0,5 % [19], що призводить до того, що дана проблема переростає в соціальні безлади.

Отже, світова продовольча проблема — це не випадкове явище. Ми вважаємо, що вона є результатом одночасної дії цілого комплексу взаємопов'язаних факторів, які мають глобальний характер, і набули концентрованого характеру у зазначений період. Головними з цих факторів є такі три головні глобальні проблеми людства як істотне подорожчання паливних ресурсів у світі і відповідне збільшення виробництва біопалива, зростання населення на Землі із одночасним збільшенням частки платоспроможного населення, а також наслідки глобальної зміни клімату. Все це, на наш погляд, безумовно має вплив на формування стратегії аграрних підприємств.

Ми вважаємо, що оцінку глобальної продовольчої кризи слід проводити у двох вимірах: у секторі реальної економіки та так званої віртуальної або спекулятивної. Реальна економіка створює передумови для розвитку об'єктивних трендів на світових ринках, що проявляється у формуванні цінових параметрів на біржових ринках, а спекулятивний сектор, маючи значно більші фінансові ресурси та контролюючи інформаційний і простір та політичні уклади абсолютної більшості країн світу, фактично «перехоплює» реальні тренди та примушує світову економіку жити за законами фінансових спекуляцій. Джордж Сорос зазначає, що сировина і зернові перетворилися у наш час на фінансові активи, які все частіше використовують фінансові інститути [14].

Безупинне подорожчання палива змушує всі країни світу шукати альтернативні джерела енергії, головним з яких стало виробництво біопалива із продовольчої сировини — етанолу та біодизелю. Так, за даними Міністерства сільського господарства США, частка кукурудзи, яка спрямовується на виробництво біоетанолу в США, досягла в 2007 році 24 % від її виробництва. В результаті ця країна переробляє на паливо більше кукурудзи, ніж весь оборот її міжнародної торгівлі (на частку США припадає більше 60 % загальносвітового об'єму експорту кукурудзи) [2]. Підвищення цін на нафтопродукти і субсидії роблять таку переробку все більш економічно вигідною. При цьому не спостерігається

збільшення загальної кількості посівних площ у сільському господарстві. Розширення посівних площ під сільськогосподарські культури, з яких проводитиметься біопаливо, пропорційно приводить до скорочення посівних площ, які використовуються для виробництва продуктів харчування. Внаслідок цього пропозиція останніх зменшується, що призводить до зростання цін. У зв'язку з цим зростають також ціни і на продукти переробки та продукти харчування, для яких не вистачає відповідної сировини. Такі факти дали привід світовій економічній спільноті констатувати, що активізувалася стратегія обміну «нафтової голки на голку продовольчу» [15].

Проте світова спільнота фактично розкололася щодо оцінки впливу виробництва біологічних видів палива на продовольчу кризу. Для вироблення об'єктивної позиції щодо оцінки наслідків збільшення виробництва біопалива для сільського господарства слід, на нашу думку, співставити переваги та недоліки такого виробництва, а також уникати поспішних та спекулятивних оцінок даних процесів. Адже, з одного боку, дійсно біопаливо часто «з'їдає» продовольство, яке б могло допомогти боротися із голодом у світі. Проте, з іншого боку, зростання цін на продовольство, в тому числі і за рахунок попиту зі сторони біопаливної промисловості, «повертає» аграрному сектору економічні важелі, які дають можливість функціонувати без значної допомоги з боку держави. А це, в свою чергу, сприяє залученню значних інвестицій у сільськогосподарське виробництво, що повинно покращити його ефективність, і вилученню за рахунок скорочення бюджетних витрат на підтримку аграрного сектору значних коштів, за рахунок яких можна вирішувати світову продовольчу проблему.

На фоні спекулятивної гри на світових ринках із цінами на енергоносії та продовольчі сировинні товари, відійшли на другий план інші причини продовольчої проблеми, які, на нашу думку, мають фундаментальний характер. Так, наприклад, на противагу Україні, у світі населення невпинно збільшується, що є значним «навантаженням» для аграрного сектору. Так, за даними «Рене-санс капітал», за останні 10 років населення на планеті зросло на 13,6 %, у той же час, як посівні площі в світі практично не збільшилися, а урожай пшениці зріс лише на 4,2 %. При цьому відбулося збільшення доходів і зміна моделі харчування, що привело до зростання споживання м'яса на 25,6 %, збільшенню попиту на молочну продукцію і, в результаті, до зростання споживання зернових на фураж [12]. Надалі ситуація тільки ускладниться. Згідно прогнозів ООН, населення світу у найближчі 50 років збільшить-

ся з 6 до 9 млрд людей [8]. У той же час, стабільне щорічне зростання населення у 3 % означає, що об'єм загальносвітового ВВП подвоюватиметься кожні 23 роки [10]. Таким чином, економічне зростання в 21 столітті є проблемою, яка більш серйозніша, ніж збільшення чисельності населення. За прогнозами спеціалістів Центру з питань світового продовольчого забезпечення Гудзонського університету, світовий попит на харчові продукти збільшиться у 2—3 рази, у зв'язку з чим генеральний секретар ООН Пан Гі Мун вважає, що світове виробництво продовольства до 2030 року необхідно збільшити вдвічі, щоб відповідати зростанню попиту [6].

Усе це відкриває додаткові горизонти для агробізнесу в Україні, який отримує додаткові експортні можливості. Крім того, аналогічні процеси покращення якості життя населення, які призводять до збільшення споживання білкової їжі, хоч і повільно, але відбувається і в самій Україні, що збільшує потенціал внутрішнього ринку, за який вже розгортається боротьба транснаціональних корпорацій.

Для планування маркетингових програм, особливо довгострокових, маркетологи обов'язково повинні враховувати вплив на агробізнес наслідків *глобальної зміни клімату на Землі*. Часто такі зміни називають *глобальним потеплінням*, проте, насправді глобальна зміна клімату — це не плавне потепління, а сильне розгойдування всієї кліматичної системи на тлі повільного зростання температури. Результати таких катаклізмів у цілому несуть загрозу нормальному існуванню людства. Глобальні кліматичні зміни — це системне явище, яке включає багато складових, взаємодія яких (підвищення середньорічної температури, зменшення рівня води, наступ пустель тощо) і призводить до синергетичного ефекту, який і спостерігається на планеті.

Аналізуючи наслідки глобальної зміни клімату, слід виокремити ті, які будуть впливати на перспективи подальшого розвитку агробізнесу, в тому числі і в Україні. Так, слід наголосити про високу ймовірність *«географічних зсувів»*, тобто поступове переміщення географічних поясів, що означає кардинальні зміни клімату певної місцевості, а значить і диктує спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. Наприклад, згідно прогнозу англійського Інституту Уокера з питань дослідження кліматичних систем, глобальне потепління призведе до збільшення сільськогосподарського виробництва у північних регіонах Європи і розширення асортименту вирощуваних культур [5]. Згідно звіту Міжнародного центру удосконалення кукурудзи і пшениці (Мек-

сика), у 2050 році погодні умови для виробництва пшениці стануть більш сприятливими у Канаді і на Алясці (США), тобто «пшеничний пояс» переміститься на 10 градусів північніше [1].

Щодо українського сільського господарства України, то в цілому експерти вважають, що воно від зміни клімату може отримати значні можливості в довгостроковій перспективі, адже клімат України стане менш континентальним, хоча окремі території (особливо на півдні) отримають додаткові ризики [16]. Начальник відділу агрометеорології Гідрометцентру України Тетяна Адаменко вважає, що глобальне світове потеплення в цілому зробить позитивний вплив на розвиток галузі рослинництва українського АПК. Зокрема, поліпшаться умови зимівлі рослин, оскільки період зимового спокою проходитиме при температурі повітря на 4—8°C вищою, ніж у даний період, а тривалість зимівлі скоротиться на 1,5—2 місяці. Відновлення вегетації озимої пшениці відбуватиметься на місяць раніше нинішніх показників. У зв'язку з цим, у Поліссі, Лісостепу, Північному і Південному степу можна очікувати підвищення врожайності озимої пшениці на 111—130 %. Разом з тим, Т. Адаменко підкреслила, що в південних областях України в результаті підвищення середньої річної температури повітря на 1—2°C можуть значно посилитися посушливі явища, а в центральних і північних областях України розшириться зона нестійкого зволоження [4]. Крім того, за словами глави Державної гідрометеорологічної служби В'ячеслава Ліпінського, слід очікувати тропічних циклонів, які можуть стати для України звичним явищем [16]. Представник ОБСЄ Тамара Кутонова також вважає, що Україні загрожують зростання кількості і інтенсивності екстремальних погодних умов, перш за все, слід підготуватися до засух і повеней, а також передбачити «зміну умов доступу до питної води» [18].

Відповідно до цього, слід планувати зміни у виробничій та торговельно-політиці підприємств АПК. Як відомо, в країнах із напівморським кліматом виробляється багато фуражного зерна, отже створюються чудові передумови для розвитку тваринництва. Таким чином, не дивлячись на катастрофічний стан цієї галузі та песимістичні погляди на перспективи розвитку тваринництва, ми вважаємо, що Україна має стратегічні переваги у глобальному вимірі. Проте скористатися такими перевагами можливо за умови здійснення адекватної аграрної політики та широкомасштабних інвестицій у цю галузь, інакше Україна перетвориться на одного із головних постачальників кормів для інших країн, які будуть постачати тваринницьку продукцію у зворотному напрямку.

Останнє твердження особливо актуальне, адже недалекоглядна сільськогосподарська протекціоністська політика багатих країн та програми субсидування своїх фермерів зробили продовольство з країн, що розвиваються, неконкурентоспроможним на світових ринках. Процеси міжнародного поділу праці і глобалізації привели до спеціалізації низки країн до видобутку сировини або виробництва обмеженого набору експортних товарів для світових ринків. Там же купувалося відносно дешеве продовольство, яке вироблялося за рахунок субсидій. При цьому внутрішнє повноцінне сільське господарство країн «третього» світу практично не розвивалося. Очевидно, що Україна не повинна повторювати зазначені помилки глобального поділу праці, що вимагає консолідацію всіх інституцій, які мають вплив на визначення подальшої стратегії розвитку аграрного сектору економіки України.

Висновки. Зростання цін на продовольство — це не тимчасове коливання кон'юнктури, а могутня тенденція, переламати яку найближчими роками навряд чи буде можливо з об'єктивних причин. Така точка зору підтверджується думками багатьох фахівців з агробізнесу та аграрної політики в світі. Зокрема, за прогнозом міжнародних експертів з питань сільського господарства і охорони навколишнього середовища до 2050 р. світовий попит на харчові продукти збільшиться більш, ніж у 2 рази [9]. Фахівці Організації економічного співробітництва і розвитку допускають, що ціни на продовольство в світі у 2008—20018 роках можуть зрости на 20—50 %. [17]. Джоакхім фон Браун вважає, що впродовж 2008—2013 років ціни на продукти харчування ростимуть приблизно на 7,5 % щорічно [19].

Таким чином, вплив глобалізації на розвиток агробізнесу в Україні набуває концентрованого характеру, що вимагає докорінної перебудови концептуальних основ маркетингової політики підприємств АПК, зокрема застосування ними сучасних концепцій маркетингу та адаптації свого бізнесу до сучасних стандартів. У зв'язку з цим необхідно чітко визначитися із пріоритетами стратегії розвитку АПК України. У середньо- та довгостроковій перспективі адаптація економіки України до зазначених світогосподарських тенденцій потребує глибоких інституційних і структурних реформ, адже, як свідчить світовий досвід, саме країни — успішні реформатори мають значно більше шансів мінімізувати негативний вплив зовнішнього економічного середовища та, водночас, вельми ефективно скористатися тими можливостями, які надає світове господарство. Крім того, країни, які мають у своєму розпорядженні ефективний агросектор, не тільки одержують явні економі-

чні переваги, але й можуть використовувати цю виграшну карту в політичних іграх. Україна, якщо їй вдасться підвищити ефективність сільського господарства, стане важливим гравцем на ринку продовольства і зможе забезпечити не тільки свої, але і світові потреби, що збільшуються, в продуктах харчування, в основному на Близькому Сході і в Північній Африці.

Література

1. *Вайсс Р.* Угрозы для сельского хозяйства и поставок продовольствия («Вашингтон пост») / Пер с англ. Худяков Н. — Крестьянские ведомости, 24.11.2007. —
<http://www.k-vedomosti.ru/articleview.php?Aid=1621>
2. Высокие цены на продукты питания — жестокая реальность. — 06.03.2008 — <http://www.finam.ru/analysis/forecasts00A9E/default.asp>
3. Глава ООН призывает на борьбу с продовольственным кризисом. — 09.07.2008. —
<http://www.ukragroconsult.com/content/view/44564/61/>
4. Глобальное потепление поможет Украине удвоить урожай озимой пшеницы. — 27.05.2008. —
<http://proapk.com.ua/apk/2008/05/27/150619.html>
5. Глобальное потепление приведет к снижению производства в южных регионах Евросоюза. — ПроАгро-Новости, 05.02.2007. —
<http://www.proagro.com.ua/art/45158.html>
6. Гуру мировой экономики оценивают перспективы 2008 года как наиболее рискованные за 10 лет. — 10.01.2008. —
<http://www.ukragroconsult.com/content/view/37419/61/>
7. Мировое производство продовольствия необходимо увеличить вдвое. — 04.06.2008. — <http://www.rosinvest.com/news/408480/>
8. Мировой рынок: сельское хозяйство на пороге революции. — Агентство АгроФакт, 16.09.2006. —
<http://www.agronews.ru/newsshow.php?NId=30579&Page={Page}>
9. Мировой спрос на пищевые продукты увеличится до 2050 г. в 2 раза — 17.10.2007 —
<http://www.agronews.ru/newsshow.php?NId=40287&Page={Page}>
10. *Монбио Дж.* Рост населения действительно представляет угрозу. Но куда опаснее — алчность богатых. — The Guardian, 29.01.2008. —
<http://www.inosmi.ru/translation/239239.html>
11. ООН урежает пайки. — РБК daily, 26.02.2008. —
http://pda.rbcdaily.ru/2008/02/27/world/324804_news.shtml
12. Планета дорожает. — Контракты. — №18. — 05.05.2008.
13. Решение проблем сельского хозяйства следует сделать приоритетом международного развития. — Агентство АгроФакт, 19.11.2007. —
<http://www.agronews.ru/newsshow.php?NId=41089&Page={Page}>

14. Сорос нашел объяснение все растущему спросу на сырье и зерновые. — Агентство АгроФакт, 21.04.2008. — <http://www.agronews.ru/newsshow.php?Nid=44442&Page={Page}>
16. Стратегия противостояния — мифы и реалии. — Агентство «АгроФакт», 26.11.2007. — <http://www.agronews.ru/newsshow.php?Nid=41196&Page={Page}>
17. *Суржик Л. В.* Україні «пропишуться» тропічні циклони? — Дзеркало тижня. — № 47 (676). — 8—14.12.2007.
18. Украина может помочь миру выйти из продовольственного кризиса — британские экологи. — «ПроАгро-Новости», 30.08.2007. — <http://www.proagro.com.ua/art/4017647.html>
19. Украине грозят наводнения, засухи и острый дефицит питьевой воды. — 25.04.2008. — <http://www.ukragroconsult.com/content/view/41754/52/>
20. *Худяков Н.* Этанол подстегнет мировые цены на продовольствие. — Крестьянские ведомости. — 13.02.2008. — <http://www.agronews.ru/newsshow.php?Nid=42875&Page={Page}>

Стаття подана до редакції 10.10.2011

УДК 339.137

В. Ф. Савченко, д-р екон. наук,
проф. кафедри економічної теорії

М. О. Омеляненко, студентка,
ДВНЗ «Чернігівський державний інститут
економіки та управління»

РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто рівень конкурентоспроможності як України в цілому, так і окремих її регіонів відповідно до міжнародної методики розрахунку індексів Всесвітнім економічним форумом. Визначено місце нашої держави по рівню конкурентоспроможності серед країн світу. Запропоновано напрямки підвищення конкурентоспроможності регіонів, а отже і країни, в найближчій перспективі, що прискорить процес входження економічно незаможної України у глобальний простір.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: регіон, конкурентоспроможність, виробнича спеціалізація, кластер, інновації, децентралізація, інвестиції, соціально-економічний розвиток, інфраструктура.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены уровень конкурентоспособности как Украины в целом, так и отдельных ее регионов в соответствии с международной методикой расчета индексов Всемир-